

Wstęp

Autyzm nie jest zaburzeniem nowym – minęło już 70 lat od czasu, gdy po raz pierwszy został opisany jako jednostka chorobowa. Badacze wciąż jednak określają go jako zaburzenie „tajemnicze” i „zagadkowe”. Mimo iż wiele kwestii nie zostało jeszcze dokładnie zbadanych, a niektóre ustalenia wywołują falę dyskusji, to jednak trudno zaprzeczyć, iż dziś o autyzmie wiemy zdecydowanie więcej, niż jeszcze kilkanaście lat temu. Przekłada się to również na możliwość coraz lepszego i skuteczniejszego pomagania dzieciom, u których zdiagnozowano to zaburzenie. Wydaje się również, iż zmienia się także świadomość społeczeństwa na temat autyzmu. Służą temu liczne akcje, m.in. obchodzony 2. kwietnia „Światowy Dzień Wiedzy na temat Autyzmu”. Z drugiej strony, o autyzmie wiemy wciąż za mało. Wielu ustaleń poczynionych na podstawie analizy mowy anglojęzycznych dzieci z autyzmem dziecięcym nie można odnieść do dzieci posługujących się językiem polskim – wynika to przede wszystkim z różnic w budowie obydwu języków. Istotnym elementem są również różnice społeczno-kulturowe. Zmiany (szczególnie technologiczne), które dokonują się wokół dzieci – nie tylko tych z autyzmem – również są ważnym czynnikiem wpływającym na postrzeganie pewnych zjawisk obserwowanych w autyzmie. Dlatego też, moim zdaniem, zasadne jest powracanie do problemów, które wydają się być już dość dobrze zbadane i opisane.

Ograniczenie się jednak wyłącznie do opisu charakterystycznych deficytów obserwowanych u dzieci z autyzmem dziecięcym nie jest, według mnie, działaniem słusznym. Mimo iż zaburzenia w obrębie komunikacji są uznane za jeden z głównych objawów autyzmu, to najczęściej są one ujmowane w sposób ogólny. Wiele grup dzieci przejawia zaburzenia kompetencji komunikacyjnej, niestety nadal prowadzi się niewspółmiernie mało badań w stosunku do wagi zagadnienia. Wnikliwa analiza kompetencji komunikacyjnej dzieci z autyzmem dziecięcym jest ważna zarówno ze względów poznawczych, jak i praktycznych.

Prezentowana praca jest próbą opisu kompetencji komunikacyjnej dzieci z autyzmem dziecięcym w wieku przedszkolnym. Została ona oparta na materiale

zebranych w latach 2010–2013 w Specjalnym Ośrodku Rewalidacyjno-Wychowawczym dla Dzieci i Młodzieży z Autyzmem. Celem prezentowanych badań jest opis i analiza zachowań komunikacyjnych dzieci z autyzmem dziecięcym oraz ukazanie wpływu zaburzeń w obrębie kompetencji komunikacyjnej na realizację funkcji komunikacyjnej wypowiedzi. Warunkiem dobrego opisu zachowań komunikacyjnych dzieci z autyzmem była indywidualna, szczegółowa obserwacja. Przedmiotem badania są kompetencje komunikacyjne czworga dzieci z autyzmem dziecięcym na podstawie obserwacji ich zachowań komunikacyjnych w warunkach naturalnych, w tym konkretnym przypadku – podczas pobytu w ośrodku dziennym. Należy podkreślić, iż jest to niewielki ośrodek – ma pod swoją opieką ok. 30 dzieci. Stwarza to dogodne warunki do rozmów oraz obserwacji – dzieci i nauczyciele znają się wzajemnie, wspólnie uczestniczą w różnych uroczystościach i wyjazdach. Eksplorator uczestniczył we wszystkich wydarzeniach, które działy się zarówno w ośrodku, jak i poza nim – towarzyszył dzieciom m.in. w czasie zajęć edukacyjnych, podczas zabaw i czynności higienicznych, w czasie spacerów, wycieczek, wyjazdów do teatru. Badania nie miały charakteru standaryzowanego – spontaniczne wypowiedzi dzieci były nagrywane kamerą wideo lub zapisywane. Tak zebrany materiał badawczy został zapisany oraz poddany szczegółowej analizie.

Praca składa się z siedmiu rozdziałów. Trzy pierwsze mają charakter teoretyczny. Rozdział czwarty zawiera ustalenia metodologiczne, natomiast w pozostałych dwóch zamieszczono wyniki własnych badań.

W pierwszym rozdziale zatytułowanym „Kształtowanie się kompetencji komunikacyjnej u dzieci” omówiłam zagadnienia związane z językiem, mową, komunikacją oraz kompetencją językową i komunikacyjną. Kompetencja komunikacyjna to pojęcie wielowymiarowe, różnie interpretowane przez badaczy, dlatego też uznałam za zasadne zasygnalizowanie jego różnorodnych ujęć. Aby móc opisywać deficyty w sposobach komunikacji dzieci z autyzmem należy najpierw dokładnie poznać kwestie rozwoju mowy w ontogenezie, dlatego też przedstawiłam periodyzację rozwoju kompetencji komunikacyjnej oraz omówiłam najważniejsze zagadnienia związane z przyswajaniem języka przez dziecko. U dzieci z autyzmem można obserwować wiele nieprawidłowości już na bardzo wczesnych etapach rozwoju, dlatego też prześledziłam proces kształtowania się kompetencji komunikacyjnej u dzieci począwszy od okresu niemowlęcego, aż po okres przedszkolny.

Rozdział drugi nosi tytuł „Autyzm – charakterystyka zaburzenia” i zawiera przegląd aktualnych ustaleń dotyczących autyzmu dziecięcego.

Kolejny rozdział, zatytułowany „Zachowania komunikacyjne dzieci z autyzmem”, zawiera opis zachowań komunikacyjnych obserwowanych u dzieci dotkniętych tym zaburzeniem.

Metodologia badań własnych znajduje się w rozdziale czwartym. Tam też zostały przedstawione: przedmiot, cel i zakres badań oraz metody, techniki i narzędzia badawcze. W rozdziale czwartym znajduje się także szczegółowa charakterystyka wszystkich dzieci objętych badaniem.

Rozdział piąty zatytułowany „Deficyty kompetencji komunikacyjnej badanych dzieci” zawiera przedstawienie wyników przeprowadzonych badań. Analiza obejmuje: kompetencję werbalną, umiejętności interakcyjne, kompetencję społeczno-kulturową, kompetencję pragmatyczną, kompetencję emocjonalną, kompetencję poznawczą i symboliczną, kompetencję metakomunikacyjną oraz korekcyjną (korygującą).

Opis zachowań uznanych za charakterystyczne dla dzieci z autyzmem dziecięcym w świetle badań własnych zawarty jest w rozdziale szóstym. Szczegółowo przyjrzałam się takim zjawiskom jak: echolalie, stereotypie językowe, powtarzające się aktywności językowe, trudności z używaniem zaimków osobowych oraz niezwykle, osobliwe używanie słów.

Ostatni rozdział obejmuje wnioski końcowe oraz postulaty badawcze.

* * *

Książka jest zmodyfikowaną wersją rozprawy doktorskiej pt. *Zachowania komunikacyjne dzieci z autyzmem dziecięcym*, którą obroniłam w 2016 roku na Wydziale Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego. Jej Promotorem był Profesor Józef Porayski-Pomsta, któremu chciałabym serdecznie podziękować za cenne wskazówki, mobilizujący patronat i opiekę merytoryczną nad pracą. Dziękuję również Recenzentom pracy – dr hab. Marzenie Stępień z Uniwersytetu Warszawskiego i Profesor UAM dr hab. Kindze Kuszak. Ich wskazówki były nieocenione podczas przygotowywania wersji do druku. Przeprowadzenie zaprezentowanych w tej pracy badań nie byłoby możliwe bez udziału i zaangażowania wielu osób. Podziękowania kieruję również do Dyrekcji Specjalnego Ośrodka Rewalidacyjno-Wychowawczego dla Dzieci i Młodzieży z Autyzmem, Terapeutów oraz Rodziców dzieci objętych badaniem za okazane zaufanie, a także umożliwienie przeprowadzenia badań. Specjalne podziękowania pragnę skierować do Dzieci, za cenną lekcję pokory i cierpliwości. Na koniec chciałabym szczególnie podziękować moim Najbliższym – kochanemu mężowi Andrzejowi, Rodzicom, Siostrze i Szwagrowi za wsparcie, codzienną pomoc i cierpliwość.